

בלק ב

אבל יש לומר, שיש עדיפות בפירוש התרגום גם מצד תוכן הפירוש, בכונת נבואת בלעם [ובפרט שבנבואות בלעם שבפרשתנו הרבה רש"י להביא בפירושו דרשות רז"ל, והטעם מובן בפשטות – כי בכתוב מפורש „וישא משלו", שמזה מובן שגם ע"פ דרך הפשט אין פירוש כתובים אלו לפי פשוטם ממש, אלא הם משלים, ומשל בפשטות ענינו דרך רמז וכי"ב].

דהנה נבואות בלעם באו כמענה לבקשת בלק „לכה נא ארה לי את העם הזה", ותוכנן – שאינו יכול לקלל את ישראל כי יש להם זכויות ומעלות גדולות: וזכויות ומעלות אלו נחלקות לשני סוגים כלליים: א) הם חביבים בעיני הקב"ה ומשגיח עליהם ושומרם כו'. ב) שיש להם עצמם מעלות וזכויות רבות שאינם בשאר אומות, ומטעם זה, הרי לא רק שאינו יכול לקללם, אלא יתירה מזו, „ראויים הם לברכה"ו.

וזהו החילוק בין שני הפירושים ב„מי מנה עפר יעקב וגו'": לפי התרגום – „מי ייכול לממני דעדקא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל", הכוונה

א. „מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל", ופרש"י: „מי מנה עפר יעקב וגו', כתרגומו דעדקא דבית יעקב כו' מארבע משריתא מארבע"י דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר, לא תחרוש בשור ובחמור; לא תזרע כלאים; אפר פרה; ועפר סוטה; וכיוצא בהם".

והנה לפום ריהטא נראה, שהטעם שהקדים רש"י פירוש התרגום לפירוש השני (שמקורו במדרש) הוא לפי שפירוש התרגום מתיישב יותר בפשטות לשון הכתוב „מי מנה עפר יעקב", שמשמעו שקאי על בני ישראל עצמם (ולא על המצוות שהם מקיימים, שלא נזכר אודותם בכתוב).

(1) פרשתנו כג, י"ד.

(1*) כן הביא ברלינער (כב' מהדורות שלו) „מארבע". ולכאורה כצ"ל, שהרי מפרש ל' התר"גום „מארבע משריתא". אבל בדפוסים הנפוצים, וכן בדפוס ראשון ושני דפרש"י, ורוב כת"י רש"י (שתח"י) „ארבע דגלים". וראה לקמן הערה 34.

(2) תצא כב, י"ד.

(3) קדושים יט, יט. וראה תצא כב, ט (אבל ראה לקמן סעיף ה).

(4) חוקת יט, ט. וראה שם, יז (וראה לקמן שם הכתוב שהובא במדרש).

(5) נשא ה, יז.

(6) ובראים כאן, דלפי' הב' „יהי' המקרא מסורס כאילו אמר מי מנה מה עשושה יעקב בעפר".

(7) קאפיטל כג (ז. יח). כד (ג. טו. כ. כא. כג).

וראה פרש"י חוקת כא, כז.

(8) ע"פ מיכה ו, ה (הפסרת פרשתנו) – הובא בפרש"י כאן (כג, ח ד"ה לא זעם).

(9) כב, ו. ועד"ז שם, יז. ועוד.

(10) לשון רש"י (כג, כג) ע"ה' כי לא נחש

ביעקב.

(*) ובדפוס א' וב' הובאה בפרש"י גם התחלת לשון התרגום „או חדא (מארבע משריתא)".

ארעא" מרמז ב, "כו"י¹⁴, וכן בפירושו את תיבות, "ומספר את רובע ישראל", הע- תיק מלשון התרגום רק, "מארבע משרי- תא", ואח"כ מפרשה - "מארבע דג- לים"¹⁴.

ובפשטות יש לומר, שבנדו"ד הוזקק רש"י לפרש כוונת התרגום, כי אין דברי התרגום ברורים:

בפירוש "עפר יעקב" לא ברור בתר- גום אם כוונתו לפרש "עפר" מלשון "דעדקיא", דקאי על הבנים הקטנים, ונקראים "עפר" (דעדקיא) לפי שהם קט- נים ודקים¹⁵ כמו העפר, או ש"עפר יעקב" הכוונה "דאמיר עליהן יסגון כ- עפרא דארעא" (כאילו אמר מי מנה אותם שנאמר בהם והי' זרעך כעפר הא- רץ"¹⁶), והיינו דקאי על כל עם ישראל - וכשאלת הרא"ם והשקו"ט במפרשים¹⁷ בפירוש דברי התרגום.

ולכן מעתיק רש"י מהתרגום רק "דעדקיא דבית יעקב" ולא ההמשך - ללמדנו, שכוונת התרגום היא לפרש "עפר יעקב" על הקטנים ("דעדקיא") שנק' עפר (כי דומים לעפר).

[ודברי התרגום "דאמיר עליהן יסגון כעפרא דארעא" הם ענין וטעם נוסף

בוה היא לחביבות ישראל לפני הקב"ה, שלכן ברך אותם הקב"ה ש"יסגון כעפרא דארעא" כו'; ולפי הפירוש הב' - "אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר כו", המדובר הוא במעלת ישראל עצמם, מ- צד מעשיהם, דהיינו קיום המצות שלהם.

ועפ"ז מובן הטעם שהקדים רש"י פי- רוש התרגום - כי ע"פ פשש"מ, עיקר ההדגשה בנבואתו הראשונה של בלעם היא על חביבותם של ישראל לפני הקב"ה (שלכן אי אפשר לקללם), וכפי שאמר בהקדמה לנבואה זו "מה"י אקוב לא קבה אל- ומה אזעום לא זעם ה"י [וזהו החידוש בנבואתו הב', ששם הקדים "הנה"י ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה", כי בנבואה זו בא להוסיף, שנוסף ע"ז שאי אפשר לקללם, הנה עוד זאת, שהם ראויים לברכה, וכמשנ"ת בארוכה ב- מ"א]¹⁸.

ב. ויש לעיין ולדייק בכמה פרטים בדברי רש"י:

בדרך כלל, כשרש"י מביא פירוש ה- תרגום, אין דרכו להעתיק לשון התרגום, אלא כותב, "כתרגומו" וכיו"ב. ועפ"ז צ"ע בנדו"ד, שלא הסתפק רש"י לומר, "כתר- גומו" אלא גם העתיק מדברי התרגום. ולאידך גיסא - לא העתיק כל לשון התרגום על "מי מנה גו"י" [מן ייכול לממני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עלי- הון יסגון כעפרא דארעא, או חדא מאר- בע משריתא דישראל"] אלא רק התחלת לשונו "דעדקיא דבית יעקב" (והמשך דבריו "דאמיר עליהן יסגון כעפרא ד-

(14) להעיר שבדפוס ראשון ושני וכת"י רש"י שתח"י לא הובא, "דעדקיא דבית יעקב", רק הפירוש (או חדא) מארבע משרייתא דישראל ארבעה דגלים" (בדפוס ראשון "כולו כתרגומו או חדא ."). ויש כתי' שכתוב "עפר יעקב, כתרגומו. ומספר את רובע ישראל כתרגומו מארבע כו".

(15) ראה אוה"ת פרשתנו ע' תתקל הפירושים ב"דעדקיא". וש"נ.

(16) ל' הרא"ם על פרש"י כאן.

(17) ראה גו"א. אמרי שפר. נחלת יעקב. דברי דוד (להט"ו). גימורי שמואל. משכיל לדוד. וסוד.

(11) כג, ח.

(12) כג, כ.

(13) לקריש חל"ג ע' 150-1, וע"ש שעפ"ז

מבואר החילוק בכמה פירושי רש"י בנבואות אלו.

ולכאורה אין לומר דלא נחית רש"י
לפרט הכל, דאטו כי רוכלא ליחשוב
וליוול, כי כיון שהעתיק רובם צריך ב"י
אור למה השמיט בדוקא מצות ערלה.

ועכצ"ל שרש"י ס"ל דע"פ פשוטו של
מקרא מצות ערלה אינה בכלל המצות
שעושים בעפר, כי המצוה היא בפירות
האילן ולא בעפר.

[ויש לומר, שמתעם זה לא העתיק
רש"י דברי המדרש המובא בילקוט²⁴
„אפילו²⁵ הדיוט שבהדיטות אינו פושט
פרוסה לתוך פיו עד שעושה מצות, כי-
צד יצא לחרוש הוא מקיים לא תחרוש
בשור ובחמור, בא לזרוע הוא מקיים לא
תזרע כרמך כלאים, בא לקצור הוא
מקיים לקט שכחה ופאה, בא לדוש הוא
מקיים לא תחסום שור בדישו, העמידה
כרי הוא מקיים מצות התרומה ומעשר
ראשון ומעשר שני, בא לאפותה הוא
מקיים מצות חלה, הרי עשר מצות . .
אינם טועמות עד שיתקיימו עשר מצות
בעפר²⁶ לפיכך אמר בלעם בני אדם ש-

בפירוש „עפר יעקב“ (היכן מצינו „מי
יכול למנות דעדיקא דבית יעקב“), אבל
לא פירוש תיבת „עפר“ שבכתובי²⁷].

וכן זה שפירש רש"י „מארבע משרי-
תא — מארבע דגלים“ הוא לפי שבתר-
גום עד עתה מצינו שמתרגם דגל —
„טקס“, ו„משריתא“ הוא התרגום דתיבת
„מחנה“²⁸, ולכן הוזקק רש"י לפרש שכאן
כוונת התרגום ב„משריתא“ היא לדגלים.

אבל הא גופא טעמא בעי: מה טעם
נקט רש"י שכוונת התרגום היא לפרש
(א) „עפר יעקב“ — „דעדיקא דבית יע-
קב“ (ולא²⁹ דקאי על כל ישראל „דאמיר
עליהו יסגון כעפרא דארעא“)³⁰, (ב)
ורובע ישראל קאי על „ארבע דגלים“,
ולא „ארבע מחנות“.

ג. גם צ"ע בפירוש השני — שבו
שינה רש"י מלשון חז"ל במדרש, ששם³¹
איתא (נוסף על ד' המצות שהעתיק ב-
פרש"י) גם „שלוש שנים יהיו לכם ערלים
וגו'³², ואילו רש"י השמיטו.

(18) ראה באר בשדה כאן. ולהעיר שכמה
מפרשים (אמרי שפר. קונטרס השגות על הרא"ם
ששכ"ס נ"מקי שמואל) ועוד, כתבו, שהם ב'
פירושים בתרגום, כי דרך אונקלוס לתרגם לפע-
מים הכתוב בב' פנים.

(19) ראה במדבר א, נב, שם ב, ב ואילך.
(20) ואולי מוכרח הוא ממה שכתוב „עפר“
(בעי"ן ופ"א בפתח), ל' סמיכות, העפר של יעקב,
שזה מתאים רק להפירוש „דעדיקא דבית יעקב“
(הקטנים של יעקב). משא"כ אם „עפר יעקב“ קאי
על כל ישראל, שנאמר עליהם „יסגון כעפרא
דארעא“, שאז העפר הוא העיקר כאן (ראה גו"א
כאן). ועצ"ע.

(21) וראה מ"ש במפרשי רש"י (נחלת יעקב.
משכיל לדוד. נ"מקי שמואל. ועוד).

(22) תנחומא פרשתנו יב. במדבר פ"כ, יט.

(23) קדושים יט, כג.

(24) פרשתנו עה"פ רמז תשסו.

(25) ובפשטות בא בהמשך לתחלת הדרשה
שם „בוא וראה כמה מצות ישראל עושין בעפר,
א"ר מאיר הפחות מישראל אינו עובר לו יום
שאינו עושה את המצות וחשבון הוא אלא שלא
נטריח כו' תדע לך שכן א"ר יהודה בן רבי שלום
אפילו הדיוט כו'“, ובמדרש הגדול כאן: מי יוכל
למנות המצוות שישראל עושין שהן כעפר הארץ
כיצד יוצאין לחרוש כו'.

(26) דרש הנ"ל הובא ברקח הל' סעודה
(ששכ"ט) ושבלי הלקט (השלם) סקמ"א — מ"ר-
שלמי פ"א דחלה ובמדרש ויכולו'. וכן בכל בו
סכ"ד, ושם (ובשבלי הלקט), „עשרה מצות החלו-
יות בתבואה“. ובטור (וכן בשו"ע אדה"י) אוח"י
סקס"ו (ס"ו) „עשר מצות החלויות בפת“ [אבל יש
חילוקים ריזיים במדר הדרייה ונח כמה שומנה.

ד. ויש לומר נקודת הביאור בכל זה:

לפי ב' הפירושים, מ"ש "מי מנה עפר יעקב" (בתמי'), הוא רק בשם המושאל, אבל לא שאינם בגדר מנין כלל. לא מיבעי לפירוש הב' דקאי על המצות שעושין בעפר, הרי ודאי שהם במספר מוגבל (דכל מצות התורה כולו אינן אלא תרי"ג מצות, מספר מוגבל³⁰): אלא אפילו לפי רוש התרגום דקאי על בניי, ומפורש בתורה³¹, "ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה", הרי אין הכוונה שאי אפשר למנות את בניי (שהרי סו"ס הם במספר מוגבל), אלא שמפני עוצם הריבוי אין מונים אותם (כמו שאין מונים עפר הארץ)³².

ויש לומר, שבדיוק לשונו (הן באופן העתקת לשון התרגום והן בשינוי לשון המדרש) בא רש"י להשמיענו, שע"פ פשוטו של מקרא, אין הכוונה ב"מי מנה גוי" לענין של ריבוי עצום (של בניי או של מצות), אלא לתאר מעלה באיכות של בני ישראל, שמחמתה אינם בגדר מנין (כדלקמן).

וההכרח לפרש כן, יש לומר: כוונת בלעם בנבואה זו בפשטות היא – לבאר למה אינו יכול לקללם, כדבריו בהקדמה לנבואה זו, "מה אקוב לא קבה אֵל גוי", והיינו, דכיון שכבר נתברכו שיתרבו כעפר הארץ, אי אפשר לקללם ל- מעטם ח"ו.

אבל לפ"ז אינו מובן: בפסוק הקודם

עושין כמה מצות בעפריי מי יכול לקללך.

הרי לפי דרשה זו מבוארים היטב דברי בלעם שנקט ענין העפר דוקא – שכ"א מישראל הרי סדר היום הרגיל שלו הוא לקיים כל עשר מצות אלו עד שטועם פת כו' – ולמה לא הביאה רש"י? אלא לפי שמצות אלו שחשיב במדרש אינן נחשבות למצות שעושין בעפר, כי רובן הם בפירות ובתבואה, בגידולי הקרקע, ולא בעפר הקרקע.

אבל א"כ צ"ע למה חשיב "לא תח-רוש בשור ובחמור", הרי מצוה זו אינה מצוה שבעפר, אלא מצוה של כלאי בהמה (והרי האיסור הוא גם "להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא"³³).

גם יש כמה שינויי לשון בפרש"י לגבי לשון המדרש: (א) במדרש הלשון "מי יוכל למנות מצות כו'" (ע"ד לשון הכתוב "מי מנה"), ואילו ברש"י הלשון "אין חשבון במצות כו'", (ב) במדרש "שהם עושים בעפר", ובפרש"י "שהם מקיימין בעפר", (ג) במדרש מסיים "וכן כולם ובפרש"י "וכיוצא בהם"³⁴.

וראה גם ב"י שם. פרישה שם סק"ה. שנות אליהו חלה שם מ"ט. ביאור הגרי"א א"ח שם ס"ד. ואכ"מ.

27) ובאופן אחר בפס"ז עה"פ: מי יוכל למנות מצות שעושין ישראל משעה שנולד עד שעה ששב לעפרו כשנולד אמו שומרת ימי לידה . . נימול לשמונה נה" בן חודש והוא בכור נפדה . . בן שלש אביו מחנכו לתורה . . ראוי למצות והוא בן שלש עשרה . . משיאו אשה . . יצא לחרוש כו'.

28) פרש"י תצא שם (כב, ז).

29) ג' שינויים אלו הם גם לפי דפוס ראשון

ודפוס שני ורוב כת"י רש"י (שתח"י).

30) כמו שהקשו במפרשים (ראה רבינו בחיי כאן. אמרי שפר. דבק טוב (בהגהות). ועוד).

31) לך יג, טז. וראה ויצא כח, יד.

32) ראה מפרשי התורה כאן (ראב"ע, רמב"ן רחמי נענד). וראה להנ"ל ח"א ח' ז' וזילך

כי זה שהקב"ה צוה שבנ"י יחנו, איש על דגלו" מורה על ענין של חביבות, וכ' פרש"י בפ' האזינו עה"פ³³, "יסובבנהו" (בכתוב המדבר אודות חביבותן של ישראל) — "שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות".

ובזה מדגיש רש"י שאין הכוונה שאי אפשר למנותם מחמת ריבוי בכמות, אלא אינם בגדר מדידה ומנין, מעלה באיכות, וא"כ הרי יש כאן הוספה בתיאור תוקף ומעלת ישראל שאין קללה יכולה לנגוע בהם.

ועד"ז בפירושו השני, שבשלשת השינויים שמשנה רש"י מלשון המדרש, מדגיש שאין כוונתו לסתם ריבוי במדות, אלא למעלה באיכות. כלומר: במדרש הכוונה היא לריבוי המצוות שבנ"י עושים רק בעפר, ואילו ברש"י אין הכוונה (רק) למנין המצות — מספר המצות שניתנו לישראל לקיימן בעפר (שסו"ס הן במספר מוגבל), אלא למצות מיוחדות שכ"א מהן "אין חשבון" לקיומה, כדלקמן.

וזהו החילוק בין לשון המדרש, שהן עושין בעפר, שהמדובר בעשיית ופעולת האדם, ולשון רש"י, שהם מקיימין, שאינו מדגיש עשייתו של האדם, אלא קיום המצוה.

וגם בזה מודגשת מעלה חדשה ונעלית יותר בישראל.

ה. ביאור הענין:

ד' המצות שהביא רש"י כאן נחלקות לשתי חלוקות: חלוקה הא' — לא תחרוש בשור ובחמור, לא תזרע כלאים — לאוין,

כבר אמר בלעמ"י³³, כי מראש צורים אר' אנו גו', ופרש"י, "אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו ע"י אבות ואמהות", וכיון שאי אפשר לנגוע בהם מחמת חוזקם, מה נתוסף אח"כ באומרו, "מי מנה עפר יעקב גו'?"

ויש לומר, שמטעם זה פירש רש"י שאין הכוונה רק לזה שנתברכו שיתרבו כעפר הארץ, אלא, שנוסף על תוקפם וחוזקם מצד האבות יש בהם עצמם תוקף וחוזק הנובע מחשיבות ומעלת עצמם, ולכן פירש, שאין כוונת כתוב זה רק לריבוי בכמות, אלא למעלה באיכות (שאינם בגדר מנין). ובהו גופא הביא רש"י שני פירושים — שלפירוש הא' קאי במעלה המורה על חביבותם של ישראל לפני הקב"ה, ופירוש הב' — מעלה בבנ"י עצמם (כנ"ל ס"א).

וזהו שבפירוש הא' כותב רש"י, "ד' עדקאי דבית יעקב", שפירשו בנים קטנים, וזה מורה על גודל ויוקר חביבותם של ישראל לפני הקב"ה, שחביבים לפניו כבן קטן לפני אביו (כפי שרואים במוחש גודל חביבות בנים קטנים אצל אביהם)³⁴; וזהו גם הטעם שפירש ד' משרייתא קאי על הדגלים³⁴,

(33) כג, ט.

(34) ראה בעה"ט כאן. וראה לקמן ס"ז.

ולהעיר מחזקוני כאן.

(34*) ואין הכוונה לריבוי דמספר, דגל אחד או דד' דגלים (כפי שכתבו במפרשי רש"י). ולכן לא העתיק רש"י (לרוב הגי') מהתרגום "או חזקא מארבע משריתא", ולרוב הגי' (ראה לעיל הערה 1) לשון רש"י (בפירוש דברי התרגום) היא, ארבע דגלים" (ולא — "מארבע"), כי כוונתו לעצם הדבר שחילקם לד' דגלים, שמורה על חביבותם כ' (ע"ה) מחזקוני כזה מחזקוני גמרינו חזקוני

וחלוקה הב' אפר פרה ועפר סוטה – מצות עשה³⁶.

וההדגשה ד"אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר" היא בשתייהן: בחלוקה הא' – החידוש וההדגשה שהמדובר ב' לאוין ולא בקיום מצות, אבל – דברים שהן הווים ותמידיים, שכ"א חורש שדהו וזורעה, וכל פעם שאדם חורש שדהו ואינו חורשה בשור וחמור, הרי אף שאין מתאים כ"כ לומר ע"ז שהוא עושה מצוה, הרי הוא מקיים מצות, "לא תחרוש בשור ובחמור"; וכן בכל פעם שהוא זורע שדהו ואינו זורע כלאים הוא מקיים הלאו ד"לא תזרע כלאים"³⁷;

ולכן כתב רש"י, "אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר", שאין כוונתו ש'מצות שניתנו לקיימם בעפר הם כריבוי, אלא שאין חשבון במצות שהאדם מקיים בשייכות לעפר (כיון שכ"א ממצות אלו קיומם רגיל ביותר).

ועפ"ז יובן עוד שינוי, דבמדרש הובא, "לא תזרע כרמך כלאים" ורש"י העתיק, "לא תזרע כלאים"³⁸ סתם, ובפשטות ה'

כוונה להכתוב בקדושים³⁹ דקאי בכל זריעת כלאים ולא רק כלאי הכרם⁴⁰. והטעם: במדרש שמונה המצות שבעפר, נקט הזריעה החמורה שבהם, "לא תזרע כרמך כלאים" – שיש בזה כמה לאוין⁴¹, וגם כשזורע כלאים נאסר בהנאה כמ"ש⁴², "פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם"⁴³, אבל ברש"י שבא להדגיש, "אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר" כתב, "לא תזרע כלאים" סתם, כי "לא תזרע כרמך כלאים" אינו דבר הרגיל וההוה כמו זריעת שדה שהיא דבר ההווה ורגיל יותר⁴⁴.

וכן בחלוקה הב' "אפר פרה ועפר סוטה": החידוש וההדגשה במצות אלו הוא גם בזה ש"אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר". ולכן גם בזה שינה רש"י מהמדרש, שבמדרש מביא הפסוקים, "ואסף איש טהור את אפר הפרה"⁴⁵,

(שתח"י). בדפוס שני וכמה כת"י רש"י איתא "כרמך".

(39) וכן משמע מכת"י רש"י (שתח"י) שהובא, "שדך לא תזרע כלאים", ומוכת שהשמטת תיבת "כרמך" אינה ט"ס.

(40) להעיר שברש"י בש"ס בכ"מ (שבת פד, ב ד"ה ואחת באמצע. בכורות נד, א ד"ה גפנים. ועוד) דרך כלאי הכרם דאורייתא וכלאי זרעים דרבנן (וראה תוד"ה ארבע שבת שם, תוד"ה דגן בכורות שם). אבל בפרש"י קידושין (לט, א ד"ה והא אנו) ועוד, מפורש שגם כלאי זרעים הוי מדאורייתא. וראה רש"י שם ד"ה והכתיב וד"ה ההוא. ואכ"מ.

(41) שעובר בין על לא תזרע כרמך כלאים ובין על שדך לא תזרע כלאים.

(42) תצא כב, ט.

(43) ראה קידושין לח, א. נז, ב. ובכ"מ.

(44) והרי לא תזרע כלאים כולל גם כלאי

הכרם.

(45) חוקת יט, ט.

(36) להעיר שבדפוס ראשון דרש"י (ובכמה כת"י – נסמנו בהוצאת ברלינער מהדורא הא') ליתא, "אפר פרה ועפר סוטה". וראה פסיקתא רבתי פ"א: אתה מוצא שאין ישראל עומדים בעולם אלא בזכות המצות שהם עושים בארץ אמר בלעם מי מנה עפר יעקב . . . (ומונה רק לא תזרע ולא תחרוש, העמיד הכרי נותן תרומה) מי יכול למנות מצות שישראל עושים בעפר לפיכך הם מתרבים בארץ.

(37) להעיר מלשון הפס"ר שם: זורע ומקיים לא תזרע כרמך כלאים וחורש בשור ומקיים לא תחרוש כו'. ועד"ז לשון המדרש המובא בילקוט (הניל ס"ג). וראה גם באר בשדה כאן.

(38) כ"ה בדפוס ראשון ורוב כת"י רש"י

שוטה לכל המצות שעשייתם שייכים לעפר שבוה ישנו ריבוי מצות (ע"ד הנא-מר במדרש המובא בילקוט, כנ"ל) ואילו ברש"י הכוונה למצות מיוחדות שמקיי-מין בעפר שבהן, "אין חשבון", וזהו הל-שון "וכיוצא בהם" – מצות כמו אלו שמנה לפני⁵⁰.

ו. ועדיין צריך להבין מהי השייכות ד"אין חשבון במצות" ל"עפר" דוקא, הרי קיום המצות באופן הנ"ל אינו שייך לעפר דוקא⁵¹.

והביאור בזה (בפנימיות הענינים)⁵²:

(50) ועוד י"ל בזה:

רש"י מונה ארבעה שלא היינו יודעים מצ"ע, ומסיים "כיוצא בהם" – עוד ד' כנגדם, שמוכנים מאליהם, כמו: א) לא תחרוש (בשבת ו)שמיטה, ב) לא תזרע (בשבת ו)שמיטה, ג) כיסוי דם בעפר (אחרי יו"ט, יג, ד) ועפר אחר יקח וטח את הבית (מצורע יד, מב) הנאמר בנגעי בתים, שהוא בדומה לעפר סוטה לפי שזהו גמר טהרת הבית.

ובלעם בנבואתו בא לתאר מעלת בני לגני אה"ע (ובא בהמשך להכתוב שלפנ"ו, ובגוים לא יתחשב), שב"נ יש להם רק ד' מצות, ואילו בני"גם בעפר לבד יש להם לכה"פ שמונה מצות.

ועוד י"ל בהמשך להנ"ל, דמונה ב' מצות הראשונות שב"נ מזהירים על כיו"ב השייכים אליהם, כמו "בהמתך לא תרביע כלאים" (קדושים יט, וכלאים דהרכבה באלן) (סנהדרין ס, רע"א ובפרש"י), ובני"ג מצווין ומקיימין לא רק כלאים במדה גדולה כזו שהיא היפך טבע הבריאה (ראה רמב"ן קדושים שם. חינוך מצוה סב. רמז) אלא גם כשאין תערוכות והרכבה ממש, לא תחרוש בשור ובחמור, (שדך) לא תזרע כלאים.

(51) ראה גו"א ועוד בפרש"י כאן, שמביא ובמדרש מצאתי (ראה פסיקתא רבתי הנ"ל הערה 36) מפני שעושים מצות בעפר לפיכך יזכו להרבות אותם כעפר ולא לקללם למעט אותם.

(52) בכללות ביאור כתוב זה ע"ד הקבלה והחסידות – ראה בארוכה אוה"ת פרשתנו עה"פ. ורש"י.

"ומן העפר אשר יהי בקרקע המשכן", ורש"י סתם, "אפר פרה ועפר סוטה", כי אין כוונת רש"י להפעולה החד-פעמית ש"אסף איש טהור את אפר הפרה", ובסוטה – "ומן העפר אשר יהי בקרקע המשכן", אלא לזה שאין חשבון בקיום מצות אלו:

באפר פרה הרי נוסף על קיום מצות טהרה שבמשך כל הזמנים (כשהי' נמצא) – שמזין על הטמא ומטהרין אותו מטומאת מת⁵³, הרי קיום המצוה הוא כל זמן קיום האפר הבא ע"י עשיית הפרה, נמשך כל הזמן שמזין האפר וכל הזמן שהאפר נתון למשמרת⁵⁴. וכן ב"עפר סוטה", אין הכוונה רק למעשה לקיחת העפר שבקרקע המשכן, אלא לכל זמן קיום עפר זה בתור עפר סוטה ופעולתו בתור עפר סוטה כולל שהאשה נטהרת לבעלה, ועוד – "ונקתה ונזרעה זרע"⁵⁵ – שכל המשך הזמן שלאח"י, נכלל במצוה זו⁵⁶, ובמילא, "אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר".

וזהו גם הטעם ששינה רש"י בסיום פירושו וכתב, "וכיוצא בהם" ולא, "וכן כולם" כבמדרש, כי במדרש הכוונה כפ-

(46) וראה לקו"ש חט"ו ס"ע 417 ואילך. ורש"י. וראה שם ביאור לשון הרס"ג, "פרה למשמרת בתדר".

(47) ראה לקו"ש חכ"ח ע' 133 ואילך. ורש"י.

(48) נשא ה, כח ובפרש"י שם. וראה לקו"ש

שם ע' 36.

(49) וי"ל דגם כאשר נטמאה, "ובאו בה המים המאריים למרים וצבתה גוי" (נשא שם, כז) ר"ל, הרי גם זה דהויתיה האשה לאלה בקרב עמה, שיהיו הכל אלין בה" (פרש"י שם), שמביאה את כל הנשים לזהירות בזה (וראה סוטה ח, ב, ונשים חייבות לראותה), נכלל בכלל המצות שמקיימין בעפר.

כלומר: הטעם שקיום המצות „לא תחורש בשור ובחמור“, או „לא תזרע כלאים“, נחשב כ„אין חשבון“, דכל פעם שחורש או זורע הוא מקיים מצות אלו – הוא לפי שקיומם הוא באופן דעפר, מתוך ביטול וקב"ע, כי הוא אומר „אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עליי⁵⁷“, ואז מתקיים בו „ישב (שפועל בעצמו ישיבה ועכבה⁵⁸) ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כו"⁵⁹, שנחשב כקיום המצוה.

ועד"ז הוא בקיום מצות עשה, דכאשר האדם מקיים מצוה מצד חשבון וטעם ודעת שלו, הרי זה קשור עם מציאותו, וא"כ המצוה נעשית רק בעת עשייתו ופעולתו, משא"כ כאשר מקיים מצוה לא מצד חשבון, מצד מציאות האדם, אלא מצד קבועו⁶⁰ש, קיום ציווי ורצון ה', הרי כשם שהקב"ה הוא למעלה מזמן ומקום כן הוא בנוגע לרצונו, ולכן בקיום המצות מתוך קבועו⁶¹ש מתגלה בזה עול מלכות שמים, מלכות הבורא בגלוי, ו„קיומו“ נמשך כל משך הזמן שלאח"ז⁶².

ז. והנה נתבאר כמ"פ, שכאשר מצינו ב' פירושים בפסוק אחד, יש להם שייכות זל"ז, וכן בנדר"ד, שב' הפירושים ב„מי מנה עפר יעקב“ – פירוש התרגום „דעדיקא דבית יעקב“, ופירוש הב' (דה-

ידוע שבקיום המצות ישנם בכללות ב' אופנים, קיום המצות מצד החשבון וה-טעם (הן טעם ודעת, מצד טעמים וה-מעלות שבמצות, הן טעם ועונג, שיש לו עונג והרגש בהמצות), וקיום המצות בלי טעם בדרך קבלת עול מפני שהן מצות – ציווי ורצון ה', כנוסח ברכת כל ה-מצות אשר קדשנו במצותיו וציונו.

וי"ל, שהאופן הב' הנ"ל נקרא בשם „עפר“⁵³ – ומשני טעמים: א) קיום ה-מצות באופן של „עפר“ מורה על הקב"ע וביטול לגמרי כמאמר „ונפשי כעפר לכל תהי“, שאינו שום מציאות (לעצמו), „עפר“ מורה על עבודה שאין בה „טעם“ ומעלה. והיינו שמקיים מצותיו של הקב"ה בלי שום „חשבון“ דשכל – טעם ודעת שלו, ובלי כל חשבונות ככלל, אלא אך ורק מפני ש„חוקה“⁵⁴ חקתי גזרה גזרת⁵⁵.

וכאשר קיום המצות הוא באופן זה – הרי זה גורם שפעולת המצוה תהי' באופן בלתי מוגבל – „אין חשבון“⁵⁶.

(53) ראה אה"ת פרשתנו ע' תתקמב ואילך.

ס"ע תתקסא ואילך.

(54) במדבר פ"ט, א. ועוד.

(55) ועפר קאי על המצות דחוקים. והרי מצות אלו שנמנו בפרש"י הם בכלל החוקים – ראה פרש"י קדושים שם, דכלאים הוי גזירת מלך שאין טעם לדבר (ולא כרמב"ן וחנינך שם דיש להם טעם – ראה רא"ם לפרש"י שם. ועוד). וכן „אפר פרה“ (רש"י בשלח טו, כו. אחרי יח, ד. ר"פ חוקת), ו„עפר סוטה“ – ראה דברי דוד (להט"ז) בפרש"י כאן.

(56) וי"ל שזה גופא הכוונה בפי' המפרשים (הנ"ל הערה 30. אה"ת פרשתנו ס"ע תתקיו. תתקנא) „מי מנה לגודל שכו"ן, היינו לפי שה-מצות מתקיימות בשלימות, מתוך קבלת עומ"ש, שאזי מביאין שכר גדול. וראה לקו"ש ח"ה ע' 246.

(57) תוי"ב (ורש"י) קדושים כ, כו. וראה שמונה פרקים להרמב"ם פ"א.

(58) ראה פרש"י תזריע יב, ד.

(59) ל' חז"ל – קידושין לט, סע"ב.

(60) שוהו החידוש בקיום המצות מתוך קבלת עומ"ש על קיום המצות סתם, כי הגם שמשמע בתניא פכ"ה (לב, א) שבכל אופן „יחוד זה (שבמצות) למעלה הוא נצחי לעולם ועד“, ע"ש, מ"מ י"ל שבקיום מצות מתוך עומ"ש, גם למטה יש להם המשך. ועצ"ע.

אהבת האב לבנו הגדול; והאהבה העצ-
מית של הקב"ה לבני"ה היא מצד נשמתם
שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"⁶⁴, כמו
חלק מן העצם⁶⁵ (בדוגמת אהבת האב
לבנו הקטן). ואהבה זו אינה תלויה בעבו-
דת ישראל [וכדאימת במדרש⁶⁶]: כשם
שבנו של אדם כשהוא תינוק קטן אם
יחטא אין אביו מסלק עליו מפני שהוא
קטן . . . כך ישראל אפילו חוטאין בשגגה
מעלה עליהן שהן כתינוק קטן].

וזהו הקשר בין ב' הפירושים ברש"י:
זה ש"מי מנה עפר יעקב" – דעדיקא
דבית יעקב, שמורה על חביבות ישראל
אצל הקב"ה (כנ"ל ס"ז), והיא בחי' "נער
ישראל ואוהבהו" – קשור עם העבודה
ד"עפר יעקב", העבודה מצד קבלת עול
שאינה בחשבון, שמצד עבודה זו נק-
ראים ישראל "דעדיקא", היינו הקטנות
והביטול שבכל אר"א מישראל, כבן קטן
שאינו בו מעלות גלויות ואין עבודתו
מצד טעם ודעת.

וכן לאידך, שמצד גודל החביבות
דבני"ה אצל הקב"ה, הרי גם אלה שמצד
דרגתם בעבודת ה' הם בבחי' עפר, בש-
פל המדריגה שאין למטה ממנו, גם הם
בכלל "מי מנה עפר יעקב", והוא אפר
הפרה שמטהר גם מי שנטמא בטומאת
מת, אבי אבות הטומאה, והיינו שנפסק
לגמרי חיותו דקדושה, ועד ש"נתכרכמו
פניו של משה"⁶⁷ במה תהי' טהרתו –

מדרש) "אין חשבון במצות שהן מקיימין
בעפר" – יש קשר ביניהם.

ביאור הדברים:

בבעל הטורים עה"פ כ' "מי מנה עפר
יעקב, כמו" עופר האילים על שם כי
נער ישראל ואוהבהו וגו'⁶⁸ וכן ת"א מן
יכול לממני דעדיקא דבית יעקב".

והיינו דלפי' התרגום "דעדיקא דבית
יעקב" מרמז על אהבת הקב"ה לבני"ה
מפני "כי נער ישראל ואוהבהו", וידוע
הביאור בכתוב זה⁶⁹, דאהבת הקב"ה ל-
בני"ה היא מצד היותם "נער". דאהבת
האב לבנו הגדול אפשר שלא יהי' ניכר
וגלוי שסיבת האהבה היא רק להיותו
בנו, ואפשר שהאהבה היא מפני גודל
חכמת הבן ומדותיו הטובות וכו', או
להיותו בן המקיים מצות אביו בגדלות
(בכל הכוחות של הבן וכו'): משא"כ
אהבת האב לבן קטן שאין לו שלימות
השכל והמדות, ניכר בה בגלוי שהיא
מצד היותו בנו ועד – לעצם אחד עמו.
ונמצא דאהבת האב לבן גדול (וכן אהבת
בן גדול לאביו) היא (בגילוי) אהבה
שמתלבשת בטעם, ואילו אהבת האב לבן
קטן (וכן אהבת בן קטן לאביו) אינה מצד
הטעם אלא מצד השייכות בתולדה, ועד
שבפשטות האב (והאם) מוליד (מביא)
הבנים והבנות בעולם.

וזהו "כי נער ישראל ואוהבהו", דיש-
נה אהבת הקב"ה לישראל כאשר הם
במצב נעלה של עבודת ה' ונראה בגלוי
מעלתם, שאהבה זו היא מצד הטעם, כמו

(64) תניא פ"ב.

(65) ראה ד"ה זאת תורת הבית תרפ"ט

(בסה"מ קונטרסים ח"א) פ"ד ואילך.

(66) אגדת בראשית פ"ה, א. וראה גם

במדבר פ"ב, טז. וש"נ.

(67) תנחומא חוקת ו בסופו. במדבר פ"ט, ד.

וראה לקו"ש ח"ת ע' 233 ואילך.

(61) שה"ש ב, ט, שם, יז. ועוד.

(62) הושע יא, א.

(63) ראה בארוכה אוה"ת בשלח ע' שפכ

ואילך. ד"ה כי נער ישראל תרס"ז. וראה בהבא

לקמן לקו"ש חכ"א ע' 20 ואילך. וש"נ.

הגאולה, שעסק לא רק עם „דעדקיא ד- בית יעקב“ כפשוטו – חינוך תשב"ר, כולל החינוך „משעה שהתינוק מתחיל לדבר“, אלא גם עם אלה שהם בדרגת „דעדקיא“ בידיעת התורה ובשייכות ל- יהדות, ועד לדרגא של עפר.

וכ"ז עשה מתוך מסירת נפש וקבלת עול למעלה מחשבון לגמרי, בבחי' „אין חשבון“, ובכח זה פעל ועשה והצליח לגלות אצל כאו"א מישראל בחי' „נער ישראל ואוהבהו“ שבו למעליותא,

וכן תהי' לנו, שע"י העסק בהרבצת התורה וחיזוק היהדות בכל אתר ואתר, בדרך שהורנו בעל הגאולה, יחקיים בק- רוב ממש המפורש בפרשתנו⁷¹ – „דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל . . . והי' ירשה וגו'“, זה המלך המשיח⁷², יבוא ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו, וב- לשון הרמב"ם⁷³ – „מהרה יגלה אמן כן יהי רצון“, „מהרה“ ממש.

(משיחת ש"פ בלק תשכ"ו)

הנה מצד זה שבעצם ובפנימיות הוא בחי' „נער ישראל“, ישנה טהרה ומזומנת בשבילו.

וגם למי שבחיצוניות ובגלוי הוא ב- מצב של „ותמעול מעל באשה“ – בעלה זה הקב"ה⁶⁸ – נותן הקב"ה עפר סוטה, שישאל יטהרו להקב"ה (בעלה), ועד ש„ונקתה ונזרעה זרע“, זריעה של תומ"צ, באופן גלוי ובחיי יום יום.

ח. עפ"ז יש לבאר גם השייכות לחג הגאולה י"ב-י"ג תמוז, אשר „לא אותי בלבד גאל הקב"ה אלא כל מחבבי תורה כו" עד ל„כל אשר בשם ישראל יכו- נה“⁶⁹, המרמז על מי ששם ישראל הוא כ"כ בהעלם אצלו עד שהוא רק באופן של „כינוי" – וע"י גאולת כ"ק מר"ח אדמו"ר נתגלה גם אצלם הא ד„נער ישראל ואוהבהו“.

וכפי שהי' נראה בפועל בעבודת בעל

(68) נשא ה, כז. וראה במדב"ר סוף פ"ט.

(69) מכתב כ"ק מ"ח אדמו"ר שכתב לחגיגת

י"ב תמוז הראשונה תפר"ח (אגרות קודש שלו

ח"ב ע' פ. ושי". נדפס גם בקונטרס י"ב תמוז

תרפ"ח – קה"ת, תש"ג).

(70) ראה לקו"ש ח"ח ס"ע 329 ואילך.

(71) כד, יז ואילך.

(72) רמב"ם הל' מלכים רפ"א.

(73) הל' פרה אדומה ספ"ג.

בלק ג

ומנהר נהר יוצא מעדו⁹ שהוא בתחלת מורח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב¹⁰.

וצריך ביאור, למה נאמר „מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ“ ולא נאמר בקיצור „על כל הארץ“¹¹ וכיוצא. ובכלל למה ל- הזכיר הימים („מים עד ים“)¹², הרי מל- כותו של משיח היא על הארצות (יושבי תבל).

ב. ויש לבאר זה ע"ד החסידות ע"פ דברי רבינו הזקני¹³, שהשלימות דימות המשיח תלוי¹⁴ „במעשיו ועבודתו כל זמן משך הגלות“, שע"י לימוד התורה וקיום המצוות – „בקולו תשמעו“¹⁵ – מכינים את העולם כולו, ואת בני בפרט, לתכלית השלימות דימות המשיח. וכיון שמדתו של הקב"ה היא „מדה כנגד מדה“¹⁶, מובן, ש„מעשיו ועבודתו“ המביאים לביאת המשיח, צריכים להיות בדומה להעילויים שיהיו אז. זאת אומרת, דכדי להגיע לגילוי מלכותו של מלך המשיח, שתהי¹⁷, „מים עד ים ומנהר עד

א. „וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ“, ובפרש"י פרשתנו¹⁸ מפרש שפסוק זה נאמר על מלך המשיח, וזוהי הכוונה בנבואת בלעם¹⁹, „וירד מיעקב“ – „ועוד יהי מושל אחר מיעקב . . ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים“. וכן מצינו לשון זו בנבואת זכרי²⁰, המדברת בפירוש על מלך המשיח – „הנה מלכך יבוא גו' עני ורוכב על חמור גו' ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ“, והובא ג"כ ברמב"ם²¹ בפירוש הכתוב (בנבואת בלעם), „וקרקר כל בני שת“ – „זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים“.

ובפשטות הכוונה שמלך המשיח יהי רודה ומושל בכל העולם כולו, וכפי הראב"ע²², „מים הדרומי הנקרא הים ה- אדום אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס

(1) תהלים עב, ה.

(2) כד, יט.

(3) והוא כפי רבותינו שהביא רש"י בתהלים שם, טז ש„כל המזמור במלך המשיח“. משא"כ לפי פשוטו מדבר בשלמה המלך (כפרש"י שם) וכ- תחילת המזמור „לשלמה אלקים“ (וכפרש"י שם). ובראב"ע (ורד"ק) ע"ה²³, „וירד גו' הביא שני ה- פירושים. ואכ"מ.

(4) ט, ט"ז.

(5) ה' מלכים פ"א ה"א.

(6) פרשתנו כד, יז.

(7) ראה רש"י זכרי²⁴ שם „מימא ועד מערבא (ל' התרגום. ומוסיף) לסוף העולם“.

(8) תהלים שם (משא"כ בזכרי²⁵ שם. ולהעיר מרד"ק זכרי²⁶ שם, שהביא פ"י הראב"ע דחהלים שם (ומוסיף) „והנה ימשול בכל העולם“ ולא פירוש על אתר).

(9) בראשית ב, י. – בפרש"י זכרי²⁷ שם „ומנהר פרת“, והיינו הך ע"פ דחז"ל (בכורות נה, ב) „הוא פרת דמעיקרא“, ובפרש"י שם (וראה גם תוס') „הוא פרת הנזכר למעלה ונהר יוצא מעדו גו' שהשלשה נפרדין ממנו“.

(10) ע"ד „והי' ה' למלך על כל הארץ“ (זכרי²⁸ יד, טז) ועוד.

(11) משא"כ להפירוש דקאי על שלמה, הכוונה לגבולות הארץ, „כל א"י מים סוף ועד ים פלתיים“ (רש"י תהלים שם. ועוד. וראה משפטים כג, לא).

(12) תנאי רפ"ז.

(13) תהלים צה, ז. סנהדרין צח, סע"א.

(14) ראה משנה סוטה ח, ב. ט, ב. ובכ"מ.